

IZAZOVI SAVREMENE SOCIOLOGIJE I ISKUŠENJA POZIVA SOCIOLOGA

(Sociologija između skeptičko-kritičke i
pragmatično-apologetske uloge u savremenosti)

Sažetak: *Savremena sociologija* je kompleksa, globalna nauka o strukturi i dinamici svetskog društva u nastajanju. Ona je prepoznatljiva preko brojnih empirijskih istraživanja koja su se razvila u primenjenoj sociologiji za potrebe društvene prakse i društvenih pokreta.

Autor u ključu *sociologije sociologije* razmatra gnoseološke i ontološke pretpostavke razvoja savremene sociologije, kao i mesto i ulogu poziva i profesije sociologa. On se, najpre, bavi izazovima savremene sociologije u rasponu: od pokušaja definisanja novih paradigmi, do institucionalizacije novih istraživačkih polja i globalizacije predmeta sociologije. U centru njegove analize nalaze se ključne promene nastale u savremenoj tzv. globalnoj eri u poslednjih 30. godina, kao i njihov uticaj na razvoj sociologije i metamorfozu profesionalnog identiteta i ulogu sociologa. U ovom kontekstu on razmatra različite vrste teorijskih i empirijskih orijentacija u savremenoj sociologiji, ali i tendencije u primenjenoj sociologiji i iskušenja poziva sociologa. Na meti njegove kritičke problematizacije jednako se nalaze dva oblika otuđenja sociologije i sociologa od društva i njegovih humanističko-emancipatorskih potreba i mogućnosti u savremenosti – oličenih s jedne strane, u hiperteorijskoj sociologiji (koja dovodi do fenomena “društva bez sociologije”) i s druge strane u hiperempirijskoj orijentaciji (koja dovodi do fenomena “sociologije bez društva”), reducirajući sociologiju na pragmatičnu vulgarnu pozitivističku nauku (“sociologiju razmravljenog rada”), koja je instrumentalizovana za potrebe centara moći. Autorov pledoaje je iskazan u potrebi za afirmacijom jedinstva teorijskih i empirijskih elemenata u sociološkim istraživanjima, što čini produktivnu soluciju u građenju profesionalnog identiteta savremenog sociologa.

Ključne reči: savremena sociologija, paradigme, nova istraživačka polja, primenjena sociologija, poziv sociologa.

I o dremljivosti/mamurluku društvenih nauka i savremene sociologije pred svetom koji odlazi i dolazi

*Sadašnja je zadaća sociologije
da društva dovede do spoznaje
o njihovoj akciji.*

(Alen Turen)

*Sociološki um širi svoje polje istraživanja na ono što
izmiče kalkulantskim umovima...
budući da smo uronjeni u neizvesnosti savremenog društva od stakla,
nama je prosvetiteljstvo i dalje potrebno.*

(Filip Korkif)

*Sociolog je osuđen da bude borac i istraživač
u opasnim i nelagodnim poduhvatima.
Pored svih neprilika kojima su ga izložili čuvari reda i poretka,
on bi morao ići prema svojim ciljevima romantički zanesen,
misleći pri tome da „mu se smeška ono što mu prijeti“.*

(Rudi Supek)

Društvene nauke u XX veku doživele su disciplinarnu ekspanziju i institucionalni uspon u obrazovnom sistemu. Takav njihov kvantitativni rast nije uporedo praćen pojavom novih paradigmi niti usavršavanjem njihovih metoda naučnih istraživanja. Otuda smo danas iznova suočeni sa fenomenom razaranja i pomračenja uma. Na delu je deficit u suštinskom napretku saznanja, nesposobnost socijalnog prognoziranja i delotvornog učešća u proizvodnji javnog znanja, razvoju društvene kritike i emancipatorske prakse.

Ova ocena o stanju društvenih nauka jednako važi i za *savremenu sociologiju*, koju je *Mils* smatrao kraljicom nauka, naglašavajući da je: "sociološka imaginacija zajednički intelektualni imenitelj" kulture naše savremenosti.

Savremena sociologija nalazi se na raskršću. Ona je razapeta između disciplinarnog haosa (razmravljenog rada u sociologiji/"sociologiji bez društva") i potrebe redifenisiranja/proširivanja svog predmeta na globalno svetsko društvo, kao i ostvarivanja dinamične saradnje sa mondologijom, kao transdisciplinarnom naukom o svetu i čoveku.

Učinimo li *kratak osvrt na nastanak i razvoj sociologije*, on se u skici može predstaviti na sledeći način. Sociologija je nastala iz Moderne i Prosvetiteljstva, kao tekovina građanske revolucije: koja je na političkom planu iznedrila građanina, a na duhovnom sociologiju kao racionalnu/radikalnu kritiku društva. Društvo nije dar bogova, niti vođa, već izraz sistema društvenih akcija (A.Turen). Kao takva, ona se od samog početka rascepala i diferencirala, kako ističe J.Habermas – na sociologiju revolucije, konzervacije i reforme. Nju su jednako svojatali akteri različitih opcija radikalne promene ili statusa quo, sve do danas.¹

¹ J. Habermas, *Teorija i praksa*, BIGZ, Beograd, 1980., str. 300.

U institucionalnom smislu etape napretka i razvoja sociologije, mogu se podeliti na: I fazu „herojsko doba“ ili pionirsku fazu konstituisanja; II razvoj univerzitetske sociologije (krajem XIX veka i prve dve decenije XX veka); III razvoj empirijske sociologije (između dva rata) i IV razvoj savremene sociologije (posle II svetskog rata). U savremenosti neki analitičari pišu o nastanku postmoderne sociologije u XXI veku, tj. globalnom dobu (Z.Bauman).

Savremena sociologija svoj uspon doživela je 70-tih godina XX veka. To je vreme velikih očekivanja/optimizma da se podstredstvom naučnih saznanja sociologije može da u sadejstvu sa novim društvenim pokretima sudeluje u svetskim menama, humanizaciji društva i emancipaciji čoveka. *Piter Berger*, o tome je pisao u članku „*Poziv za sociologiju*“ (1963), između ostalog: „Da je ona akt civiliziranja uma u našoj epohi što dolazi iz Moderne“, te otuda brojna nastojanja da se ona razvije kao „kritika društva“, kao „kritička lektira društvene akcije“ (A.Turen)². Nažalost, tri decenije kasnije, P.Berger će pisati o krizi savremene sociologije, ističući u članku „*Sociologija: opoziv?*“ (1992) da je sociologija izneverila očekivanja.³

U *nacionalnim okvirima* u nas sociologija se izdvojila krajem 60-tih godina kao poseban studij, najpre 1959. na Filozofskom fakultetu u Beogradu, a potom 1971. u Nišu. Studentska buna iz juna 1968.g. i politizacija profesora, saradnika i studenata u njoj, na fonu kritike birokratizacije sistema i raslojavanja društva, doveli su do toga da će ova nova profesija u narednih 30-tak godina biti stigmatizovana kao „sumnjivo lice“, što je blokiralo mogućnosti njenog širenja u profesionalnoj podeli rada. Putem empirijskih istraživanja, od strane profesionalnih najkompetentnijih protagonista ove profesije, sociologija je dalje krčila put ka priznavanju i afirmaciji.

U savremenim uslovima postsocijalističke tranzicije, kanali socijalne i političke promocije poziva sociologa, sve se više deblokiraju. Nažalost, jedan broj sociologa, koji slede logiku političke korektnosti, radije sebe predstavljaju kao analitičare, reducirajući sociologiju na pragmatičnu primenjenu nauku i deo socijalnog i političkog inženjeringa u funkciji legitimacije/apologije nastajućeg kapitalističkog poretka i vladajućih centara moći. Time oni samo potvrđuju Bendovu tezu o fenomenu „izdajstvo intelektualaca“ u savremenosti.

Savremena sociologija nalazi se pred potrebom redefinisanja i proširivanja predmetnog okvira svojih istraživanja – na globalno svetsko društvo. Kao kritička teorijsko-empirijska nauka o društvu i čoveku, ona treba metodama naučne analize da istraži strukturu i dinamiku svetskog društva, opšte i posebne zakonitosti načina reprodukcije društvenog života, sistem raspodele društvene moći, granice i mogućnosti humanizacije društvenih odnosa i emancipacije čoveka. U kontekstu ovako definisanog predmeta sociologije, poziv sociologa je ne samo analitički već i akcijski – emancipatorski. Naime, sociologija kao nauka treba svojim istraživanjima da doprinese saznanju i unapređenju društvene organizacije, u službi čoveka, razvoja i napretka društva.

² A.Turen, *Za sociologiju, Postindustrijsko društvo*, Globus, Zagreb, 1980, str. 247.

³ P.Berger, *Sociology: A disinvitation, in society*, November/December, 1992.

II izazovi savremene sociologije: nova problemska (naučna) polja i nove paradigme

1. Globalne promene i redefinisane predmeta savremene sociologije

Živimo u doba radikalnih promena, različitog usmerenja. O njihovoj prirodi/ karakteru postoje kontroverzne ocene: u rasponu da se radi o neokonzervativnoj istorijskoj restauraciji i nastanku novog svetskog poretka, pa do shvatanja da je u toku nova demokratska revolucija. Svet je zahvaćen, s jedne strane, „trećim talasom“ dubokih transformacija u načinu proizvodnje: od klasičnog industrijalizma ka postindustrijskoj informatičkoj civilizaciji. Od društva nacija, kakvo smo znali u poslednja dva stoleća, ka eposi postnacionalnih konstelacija i nastajućem čovečanstvu. Od autoritarnih ka demokratskim sistemima upravljanja. Od moderne, ka postmodernoj kulturi. Od čoveka masa i naglašenih kolektivnih/zatvorenih identiteta, ka individualiziranom društvu ličnosti i otvorenih/prospektnih transnacionalnih identiteta.

Uporedo sa ovim procesima, *svet je zahvaćen ekonomskom i socijalnom krizom*, čiji je vrh finansijska kriza na globalnom tržištu. Seriozni istraživači, između ostalog pišu: da kriza tek dolazi, i da je aktuelna kriza manifestacija – dublje, strukturne krize „dugog vala“, te da se ona ne može „izlečiti“ unutar sadašnjeg kapitalističkog sistema i dominacije neoliberalnog modela društvenog razvoja. Ona će zahtevati njegovu radikalnu izmenu i iskorak ka novom istorijskom sistemu, najkasnije do sredine 21 veka⁴.

Svet je zahvaćen *procesom globalizacije* koji iz osnova menja strukturu i dinamiku savremenog društva, način i kvalitet života ljudi/društvenih grupa. Pred tom „zadivljujućom/začuđujućom i zastrašujućom pojavom“, kako piše Gidens, kao da zastaje dah ne samo običnom čoveku već i profesionalnim istraživanjima. Procesi globalizacije radikalno menjaju strukturu i dinamiku savremenog društva, njegovu ontologiju i kosmologiju. Naša istraživanja (u studiji „*Sociologija globalizacije i globalizacija sociologije*“) pokazuju da ovi procesi bitno utiču na ontološke i gnoseološke pretpostavke razvoja savremene sociologije, na transformaciju njenog predmeta istraživanja (te promene su radikalnije od pukog proširivanja njenog predmeta) na putu zasnivanja *globalne sociologije Unus Mundusa*, u svim njegovim različitostima, već da se radi i nastanku doba *postsociologije* u kontekstu konstituisanja *mondologije* kao transdisciplinarnе nauke o svetu i čoveku.⁵

Globalizacija kao megatrend dovela je do brojnih vidova radiklane mutacije sveta: od novih tehnologija, preko promena u načinu proizvodnje, internacionalizacije proizvodnih snaga, stvaranja globalnih tržišta, do promena u sistemu upravljanja, kulture i svakodnevnog života društvenih grupa. Suočeni smo sa fe-

⁴ Videti o tome studije I. Volverstina: *Savremeni svetski sistem, Posle liberalizma i Sociologija za XXI vek*.

⁵ Više o tome u našem članku Lj. Mitrovića, *Postdruštvo, postsociologija i mondologija*, Facta Universitatis, Niš, 2011., br. 1., str 1-11.

nomenom slabljenja suvereniteta nacionalnih država i stvaranja nadnacionalnih konstelacija (institucija i organizacija od regionalnog i svetskog značaja) u različitim oblastima života i njihove regulacije (ekonomije, politike, kulture, bezbednosti, ekologije...). Na delu su procesi stvaranja regionalnih ekonomskih i političkih makrointegracija, kao oblika subglobalizacije. Širom globusa deluju transnacionalne korporacije i brojni drugi globalitarni režimi i organizacije (MMF, Svetska trgovinska organizacija, Svetska banka, NATO, globalni mediji...). Svet sve više postaje „globalno selo“, doduše tehnološki umreženo moćnim polugama novih tehnologija, ali iznutra klasno podeljeno, sa brojnim regijama koje su u stanju subrazvoja, segregacije i marginalizacije. Sve se više govori/piše o tome da asimetrični model globalizacije i snage monocentričnog globalizma – dele svet na „zlatnu milijardu“ bogatih i ostatak „lumpen-planete“ siromašnih.⁶

U *oblasti svetske kulture* takođe deluju brojni procesi homogenizacije, hibridizacije, saradnje i prožimanja kultura; stvaranja transnacionalne planetarne kulture.

Naravno, pored ovih procesa integracije, u svetu deluju i *disolucioni procesi* dezintegracije, brojne protivrečnosti i sukobi. Zemlje u razvoju i zemlje u tranziciji, još uvek su u sivoj zoni svetske periferije i poluperiferije, sa nerazvijenom privredom, masovnom nezaposlenošću, osiromašenosti i obespravljenosti stanovništva. Mnogi delovi sveta nisu zahvaćeni procesima modernizacije, a mnogima je nametnut koncept zavisne modernizacije koji dovodi do dalje periferizacije privrede, društva i kulture ovih zemalja, do njihove balkanizacije, rekolonizacije i novih oblika eksploatacije i dominacije.

Svetsko društvo na nov način je postalo *rizično društvo* u kome se ostvaruje globalizacija rizika (globalna nejednakost, siromaštvo, ekologija, bolesti, terorizam, kriminal...). Naime, suočeni smo sa „kosmopolitiskim momentom svetskog rizičnog društva“ i brojnim negativnim implikacijama po razvoj i budućnost čovečanstva.⁷

Sve ove promene u društvenoj ontologiji i kosmologiji sveta zahtevaju *redefinisane* predmeta savremene sociologije.

Upravo polazeći od mena u ontološkoj strukturi – koje su u znaku globalizacije sveta – kao i integrisane sociološke paradigme i sinergije rezultata savremene nauke uopšte – neophodno je *savremenu opštu sociologiju definisati* kao teorijsko-empirijsku nauku o savremenom svetskom društvu, strukturi i dinamici globalnog svetskog sistema, opštim i posebnim zakonima načina reprodukcije društvenog života, sistemu raspodele društvene moći i granicama i mogućnostima humanizacije društvenih odnosa i emancipacije čoveka.

Takva sociologija bila bi zasnovana na pluralističkoj teorijsko-metodološkoj platformi, tzv. integrisane paradigme. Ona bi predstavljala neku vrstu *kompleksne sociologije*, za koju se kroz integraciju savremnih saznanja iz antropologije, sociologije i kulturologije, zalaže E. Moren.

⁶ Videti studiju *Globalizacija bede*, M. Čusidovskog, Zagreb, 2010.

⁷ Videti studiju U. Beka, *Svetsko rizično društvo – u potrazi za izgubljenom sigurnošću*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2011.

U isto vreme, nova globalna sociologija bi se mogla nazvati i „*sociologijom slobode*“ (A. Turen). Ako bi se definisala po tome da proučava aktere, umesto društvene sisteme, slobodu subjekata stvaralaca i oslobodilaca sebe samih. Naime, Alen Turen (u najnovijoj studiji „*Nova paradigma*“) napušta paradigmu društvenih pokreta kao aktera i ističe da je jedna „nova kulturna paradigma na putu da zameni društvenu paradigmu“, tvrdeći da „moderni pojedinac nije proizvod društva, on izmiče društvenim determinizmima ukoliko je subjekt samostvaralac. Subjekt je tražanje za samim sobom, izvan položaja i identiteta.“⁸ Alen Turen smatra da ono što najrazvijeniji delovi Zapada danas žive jeste *destrukcija društva*, destrukcija svih kategorija u kojima živimo kao u jednom oklopu više od jednog veka, te da se danas kida veza između aktera i sistema. Taj radikalni raskid društvenih veza dodatno je učvršćen planetarnim procesom globalizacije, koji ostvaruje dekompoziciju društva, koja u najmodernizovanijim zemljama dostiže svoje ekstremne oblike, i otvara epohu postnacionalnih kontstelacija na putu ka *čovečanstvu* kao novoj/budućoj globalnoj zajednici građana i naroda. Upravo polazeći od ovih saznanja A. Turen pravi radikalni zaokret ka kulturnoj paradigmi, i napušta paradigmu društvenih pokreta kao kolektivnih aktera, zagovarajući: *nastanak postdruštva* i *sociologije slobode* u čijem je središtu „formiranje subjekta pomoću kojeg pojedinac ili kolektiv pre svega postaje stvaralac i svestan samoga sebe“⁹

Naravno, da bi ovakvu argumentaciju A. Turena mogao da prihvatim – jedino ako nekritički prihvatim globalizaciju kao asocijativni, a ne protivrečan proces – koji za sada još uvek, ne samo što povezuje, već i deli savremeno svetsko društvo. Otuda, sociologija mora izučavati ne samo razvijeno/postindustrijsko društvo svetskog centra, već i 2/3 sveta – zajednica i društava – koja žive u nerazvijenosti i predmodernim oblicima društvenosti. Njima je potrebna kritička sociologija razvoja društva, *sociologija akcije* koja će proučavati uzroke nejednakosti, subrazvoja, koja će razotkrivati da svet još uvek nije slobodan, niti ravan, već je nažalost, ispunjen divergencijom, nejednakostima, suprotnostima i sukobima.

2. Nova istraživačka polja u savremenoj sociologiji

Savremna globalna sociologija angažovana je na novim istraživačkim poljima, vezanim za: naučno-tehnološku revoluciju, za procese globalizacije i tranzicije, istraživanje strategija razvoja i aktere, za uspon umreženog društva, probleme svetskog društva rizika, nove oblike zavisnosti i segregacije između Severa i Juga, globalne društvene probleme u savremenosti i pitanje održivog razvoja.

Registar pitanja kojima se bavi *savremna sociologija društvenog razvoja* izgleda ovako:

- Megatrendovi 2000-tih;
- Naučno-tehnološka, informaciona i bio-tehnološka revolucija;

⁸ Videti A. Turen „*Nova paradigma*“, Službeni glasnik, Beograd, 2011.

⁹ A. Turen, *Svijet žena*, CID, Podgorica, 2011., str. 261.

- Nove tehnologije, globalizacija i umreženo društvo;
- Globalni problemi savremenosti (hrana, energija, siromaštvo, Sever-Jug, epidemije, ekologija, kriminal, teroizam);
- Odnos tradicije i modernizacije u društvenim promenama;
- Izazovi i dometi tranzicije;
- Strategije razvoja i akteri;
- Socijalne nejednakosti i stratifikacija;
- Rizično društvo i održivi razvoj;
- Organizacija, menadžment, razvoj;
- Demokratija i razvoj;
- Obrazovanje i razvoj;
- Kultura, identiteti, razvoj;
- Sukobi i razvoj;
- Geokultura regionalnog razvoja sveta;
- Mediji i razvoj;
- Mir i razvoj;
- Društveni pokreti i razvoj;
- Futurologija i sociologija budućnosti;

Naravno, u savremenoj sociologiji, brojna ova naučna polja u fokusu su različitih grupa i škola istraživača. Većina od njih institucionalizovana su u nastavne discipline u sociološkom sistemu i služe edukaciji studenata u njihovom akademskom obrazovanju na osnovnim, posle diplomskim i doktorskim studijama. Međunarodna asocijacija sociologa danas ima preko 100 istraživačkih komiteta, koji pokrivaju profesionalnu delatnost mnogobrojne zajednice sociologa u svetu. Ovde nabrajamo neke od njih, pored Komiteta za globalnu sistemsku sociologiju, to su: komitet za sociološku teoriju i metodologiju; za ruralnu sociologiju; urbanu sociologiju; sociologiju rada; sociologiju organizacije; sociologiju razvoja; sociologiju politike;

sociologiju kulture i saznanja; sociologiju porodice; sociologiju odnosa među polovima; sociologiju religije; sociologiju obrazovanja i vaspitanja; sociologiju kriminala; sociologiju sporta; sociologiju informacija i komunikacija, sociologiju migracija, sociologiju konflikta; sociologiju omladine; sociologiju regionalnog razvoja; sociologiju participacije; sociologiju internet grupa, sociologiju identiteta; sociologiju budućnosti; sociologiju međuetničkih odnosa;

sociologiju građanskog društva; sociologiju ekonomskog života; sociologiju društava u tranziciji;

sociologiju civilizacija; sociologiju informatičkog društva; sociologiju marginalnih grupa; za istorijsku sociologiju;

Međutim, valja reći da je različita aktivnost ovih komiteta pri Međunarodnom udruženju za sociologiju, kao što je i različita sociološka prakseologija u razvoju pojedinih posebnih sociologija u različitim regijama i zemljama savremenog sveta.

U sociološkom sistemu savremene sociologije u poslednje tri decenije, konstituise se i *sociologija sociologije*, koja se bavi sociološkim istraživanjem razvoja sociologije kao nauke, poziva i profesije. Ona istražuje ontološke i kulturne pretpostavke nastanka i razvoja pojedinih oblika sociološkog saznanja i njihovog uticaja na društvenu praksu.

3. Nove paradigme u savremenoj sociologiji

Na saznajnoj mapi savremene sociologije, u težnji da se objasni pluralni društveni svet savremenosti sve je više teorija različitog obima i nivoa: od makroteorijskih, preko mezo do mikroteorija. Na tom fonu izgrađene su i nove paradigme, među kojima treba istaći sledeće: paradigma megatrendova; paradigma naučno-tehnološke revolucije; paradigma informacionog razvoja i umreženog društva; paradigma globalizacije; teorija svetsko-sistemske i globalne tranzicije; teorija modernizacije i zavisnog subrazvoja; teorija geokulture razvoja i identiteta; teorija kulturne traume; teorija sukoba i sociokulturne dinamike; teorija racionalnog izbora i strateške analize; teorija rizičnog društva; teorija o strategijama razvoja i tipovima delovanja aktera; teorija o ulozi kulturnog i socijalnog kapitala; teorija o sukobu kultura i civilizacija; kulturna paradigma; paradigma revolucije; paradigma demokratije; paradigma socijalne (kolektivne) akcije aktera; paradigma subjekta (subjektivnosti), oslobođenje individualnosti kao aktera samoo-slobođenja. Ove teorije i paradigme imaju različitu teorijsku vrednost odnosno analitičku, deskriptivnu, eksplikativnu, normativnu i akcijsku ulogu za istraživanje problema na različitim nivoima društvene organizacije).

U *savremenoj sociologiji*, koja je poliparadigmatična nauka, izražena je tendencija za konstituisanjem *integrisane paradigme*, kojom bi se prevazišla ograničenja stare paradigme, koja je prožimala klasične sociološke sisteme (ortodokсни marksizam, funkcionalizam i strukturalizam) u čijem je središtu shvatanje o linearnom progresu, istorijskom determinizmu i društvu kao zatvorenom sistemu. Naime, *nova sociološka integrisana paradigma*, koja nastaje u savremenoj sociologiji, zasniva se na drugim pretpostavkama kao što su: otvorenost istorije i društva, prožimanje procesa kontinuiteta i diskontinuiteta, pojava novih faktora dinamike, novih društvenih pokreta i oslobođene individualnosti – subjekta, kao aktera samoproizvodnje savremnog društva, sopstvenog identiteta i kreatora svoje budućnosti.

Nova partadigma u savremenoj sociologiji nastaje kao sinteza različitih teorijskih pravaca ali i nauka: antropologije, sociologije, kulturologije. Treba, međutim, istaći da kao izraz sinergije saznanja savremenih nauka (prirodnih, društvenih i humanističkih) danas se utire put *mondologiji* kao transdisciplinarnoj nauci o sve-tu i čoveku.

Procesi globalizacije u savremenosti sve više otvaraju put ka *postdruštvu*, tj. čovečanstvu kao novoj civilizaciji i zajednici ljudi, naroda i kultura. Na tom fonu

neki istraživači pišu o fenomenu nastanka *postsociologije* i njeno utapanje u monologiju/globalologiju. No, to je još uvek daleka perspektiva. Za sada je, za nas, bitno boriti se za profesionalizam i identitet sociologije i njeno mesto u intelektualnoj podeli rada i kulturnog kapitala. Pri tom treba reći, da savremena sociologija, samo otvarajući se i gradeći mostove sa novim oblicima saznanja, pa i monologijom, može se razvijati i napredovati, a ne zatvaranjem i bežanjem u tradicionalizam i istoricizam.

II Protivrečnosti položaja profesije sociologa i iskušenja njihovog poziva

U profesionalnoj podeli rada savremenog društva sve su prepoznatljiviji poziv i uloga sociologa. Studije sociologije danas imaju renome i privlače nove generacije studenata. Podaci pokazuju da svake godine u SAD diplomira 23.000 studenata sociologa, u Velikoj Britaniji se za upis prijave 22.000 studenata, u Rusiji preko 10.000 studenata, u Mađarskoj 2.000 studenata, dok u Srbiji između 250 i 300 studenata.¹⁰

Posebno je prepoznatljiv profesionalni identitet sociologa u postindustrijskim društvima svetskog centra (SAD i Zapadna Evropa), gde ih danas ima na 10-tine hiljada zaposlenih u industriji, privredi ali i u društvenim službama i institucijama (obrazovanja, zdravstva, nauke, kulture, socijalne zaštite, medija, državnih organa, političkih partija, sindikata, NVO...). Nažalost, u autoritarnim, zatvorenim društvenim sistemima sociolozi su i dalje retkost i „sumnjiva lica“, stigmatizovana subverzivna profesija. U tradicionalnim predmodernim društvima „trećeg sveta“ – sociologija je tek u povoju, još uvek pomešana sa etnologijom i socijalnim radom.

Predsednik Američke sociološke asocijacije (ASA) *Mišel Burovoj*, imajući u vidu američku sociološku prakseologiju, sačinio je klasifikaciju četiri tipa delatnosti sociologa i poziva sociologije:

Tabela br. 1 **Burova četiri tipa sociologije**

Tip sociologije	Opšta praksa saznanja	Cilj slušaoca
Profesionalna sociologija	Viši teorijski i empirijski rad, eksplicitne naučne norme	Plemići koji čitaju profesionalne žurnale
Kritička sociologija	Fondacije i normative, upravljati moralnom vizijom	Kritički intelektualci koji se nagažuju u unutrašnjim debatama o sociologiji
Politička sociologija	Empirički, konkretan, primenjen i pragmatičan	Političari u vladi, trgovini i medijima
Javna sociologija	Više dostupni/bitni teorijski i empirijski rad, predavanja i medijskog pojavljivanja	Odrediti publiku uključujući studente, lokalne zajednice i religiozne grupe

Izvor: R. Cohana i P. Kennedy, „Global sociology“, 2007., str. 28.

¹⁰ Videti studiju „Global sociology“, R. Cohana i P. Kennedy (Basingtone: Palgrave Macmillian), 2007.

Svetsko iskustvo o profesiji sociologa upućuje ne samo na različitost edukativne kulture, već i mnogolikost praksi sociologa u profesionalnoj podeli rada. Na protivrečnosti i metamorfoze profesionalnog identiteta ove profesije, kao i na potrebu da se u okviru sociologije profesija i sociologije sociologije, istraže kako unutrašnji akademski režim studiranja sociologije, tako i društveni položaj sociologa kao profesionalne grupe, njihovog delovanja i etike poziva.

Bez obzira na Veberijanski mit – o sociologiji kao vrednosno neutralnoj „čistoj nauci“ i potrebe njenog razgraničenja od svake vannaučne – religijske, ideološke i partijsko-političke zloupotrebe, izvesno je da u društvenoj praksi sociolozi kao protagonisti jedne nove profesije imaju u profesionalnoj podeli rada i društvenoj strukturi, ambivalentan-protivrečan položaj. On je izraz delovanja procesa socijalo-klasne segregacije, interesne pristrasnosti, klasnog determinizma i relativizma, ali i nerazvijenosti i različitog poimanja etike poziva. Takođe, nesposobnosti, manje ili veće privrženosti sociologa, da slede logiku nauke i bespristrasno istražuju istinu o društvu i čoveku.

Polazeći od različitog praktičnog iskustva o ulozi profesije sociologa i njihovom pozivu, iskristalisala su se u našoj kulturi *nekoliko tipova sociologa*. Ovde najpre potsećamo na Lindovu podelu sociologa na: sociologe tehničare - praktičare i sociologe teoretičare. No, u savremenoj praksi vidljiva je i kompleksnija podela na:

- *Akcijske sociologe empiričare* – koji su analitičari i „inženjeri“ društvenih odnosa, čiji rezultati istraživanja služe sociološkoj intervenciji, po pravilu na nivou mikro i mezo sredine;
- *Sociolog misionar, propovednik i prorok*, kao svojevrsni izraz „slobodno lebdeće inteligencije“ (K. Manhajm), intelektualac „opšte prakse“;
- *Sociolog – ideološki instrumentalizovan „specoždjer“* (rukovođen isključivo logikom „političke korektnosti“ i partijnosti, pragmatičnim, lukrativnim razlozima, parcijalnim interesom);
- *Sociolog – kao bespristrasni tragač istine i nosilac javnog znanja*, protagonist društvene kritike u funkciji humanizacije društva i amancipacije čoveka.

Ovi se, različiti profili sociologa, kristališu u društvenoj praksi i prepliću, u različitom kulturnom i društvenom kontekstu, kao izraz ne samo određene orijentacije sociologa kao pojedinaca/grupe već i društvenih, strukturnih potreba i duha vremena.

Iako je u sociologiji legitimno istraživati svaku društvenu pojavu/problem – korišćenjem pluralističkog-teorijskog potencijala i upotrebom različitih metoda i tehnika sociološkog saznavanja društvene stvarnosti, valja istaći da se u savremenoj sociologiji danas u svetu i kod nas javljaju neki vidovi deformacije i otuđenja sociologije od savremenog društva i iskušenja poziva sociologa. Oni se, manje ili više, ispoljavaju u formi:

- a) *aristokratizacije sociološkog rada* (istraživanja pretežno ili isključivo samo pretnjama i problemima društvene elite, tj. vrha društvene piramide, institucija zvaničnog društva i zapostavljanje problema života i

- rada donjih spratova društvene organizacije, deprivilegovanih slojeva (radništva, seljaštva, donjih slojeva, srednje klase, marginalnih grupa...);
- b) *naglašenoj ideologizaciji i politizaciji sociologije* – (korišćenjem diskursa tekuće politike i političke korektnosti i ideološke apologije postojećeg od strane sociologa koji sebe promovišu kao „analitičari“);
 - c) *U pretežno institucionalističkoj normativističkoj orijentaciji* – (u formi neoinstitucionalističke sociologije, na platformi savremenog funkcionalizma i reducirane aktivnosti sociologa na komentatora i „estetičara – kozmetičara“ institucionalnog poretka);
 - d) *U naglašenom historicizmu i retradicionalizmu* u sociologiji – (svojevrsnom begu od savremenosti i njenih vrućih tema/problema u prošlosti, i reduciranjem sociologije na etnosociologiju i istorijsku sociografiju), ili pak nasuprot tome u
 - e) *U begu ovovremene stvarnosti u utopijsku/distopijsku budućnost i futurologiju.*

Ovi i drugi vidovi deformacije sociologije (npr. u formi deskriptivnog sociografskog i fenomenološkog redukcionizma ili u vidu dihotomije i *rascepa na hiperimperijsku i hiperteorijsku* orijentaciju; ili pak u *ekstremnoj i isključivoj polarizaciji: na sociologiju poretka i sociologiju sukoba* itd.) mogu sano štetiti i štete razvoju kritičkih oblika objektivnog celovitog i istinitog saznanja u savremenoj sociologiji.

Pritom treba istaći, da sociologija, po pravilu, samo na posredan način može biti delotvorna, preko rezultata svojih naučnih saznanja, na društvene promene (preko svog uticaja na društvene grupe, pokrete, institucije i organizacije) u društvenoj praksi.

Sociolozi i savremena sociologija se mogu braniti od svih devijacija u svojoj praksaoalogiji samo odlučnim jačanjem *profesionalizma* u svojim redovima, afirmacijom *sociološke ekspertize*¹¹, stalnim usavršavanjem teorije i metoda svojih istraživanja i širenjem saznanje i međuprofesionalne komunikacije, a ne zatvaranjem u svoja uska „bunjišta“, teorijske tvrđave i krletke. Dakle, ne bunkerisanjem i izolacionizmom (ma pod kojim se vidom zalaganje pravdanja vrednostima (kriterijumom odbrane „čiste“ nauke, to legitimisalo), već otvaranjem prema novim slojevima/problemima društvene stvarnosti, novim inovacijama i paradigmama u naučnom svetu, otvaranjem prema svetu drugih nauka, kao rezultata nauke, filozofije i drugih oblika naučnog saznanja. Samo na taj način sociologija/sociolozi mogu bogatiti naučnu zajednicu novim istinama i utirati put naučnom progresu. A šta je inovacija i napredak u nauci, o tome se ne odlučuje populistički na „dva prsta“ od strane većine laika; niti od strane partijsko-političkih instanci ili pravosudnih žreca. Nauka ima druga merila za proveru i ocenu validnosti svojih rezultata od tekućih merila duha vremena, njihovih apopeja i tutora.

O tome šta je naučni progres/ili progresivno u nauci i kakav je kompleksan odnos između naučnog i društvenog progressa postoje brojne kontraverze u sa-

¹¹ Videti V.Milić, *Sociološki metod* i B.Milošević *Sociologija i savremeni svet.*

moj nauci. Ovde podsećamo na rasprave Tomasa Kuna i Antonija Đimija¹². Čini nam se da odgovor na ovo pitanje ima ne samo gnoseološke već i ontološko-akcijske implikacije. Meni uverljivo deluje Đilijevo upozorenje – da i izbor problema istraživanja (npr. isključiva orijentacija na istraživanje problema „zvaničnog društva“, tj. vladajućih institucija i grupa; ili protomodernih oblika života i retradicionizma, ili orijentacije na izazove aktera novih proizvodnih snaga i novih oblika kulture...) o njihovoj saznoj i društvenoj orijentaciji i angažovanju. (Mada sam svojoj autopoetici verujem da pesma bira pesnika, možda ima istine i u obrnutom stavu da pesnik bira pesmu?). Koliko je ovo pravilo relevantno da se razume poziv/uloga sociologa, o tome se, takođe, može i mora raspravljati.

Savremena sociologija u nas (verujem da je takvo stanje u većini društava u tranziciji) kao da živi u vakumu („negde između“) u raskoraku sa suštinskim strukturnim potrebama društva i duha vremena. Niti sa dužnim poštovanjem istražuje „odbegli svet“ – radništva/seljaštva; niti aktuelne goruće probleme izraženih/novih marginalizovanih grupa – izbeglica i društvenih socijalno segregisanih grupa; niti embrione novog u postojećem – rađanje struktura i protagonista novih proizvodnih snaga (novih tehnologija, novih profesionalnih grupa i njihovih kulturnih i političkih aktera, kulture mira, globalizacije razumevanja i solidarnosti među narodima. Vreme je za uzbunu i zaokret u našoj sociološkoj prakseologiji, ako želimo da odgovorno sledimo duh istraživačke etike sociologa u savremenosti. U skladu sa onom Supekovom porukom da je „sociolog osuđen da bude borac i istraživač u opasnim i nelagodnim poduhvatima“, a ne dokoni konformista i „zarobljena ličnost“ u nespokojnim vremenima, kakvo je naše lokalno (tranzicijski anomično i haotično) i globalno-svetsko (u znaku neoliberalnog monocentričnog globalizma/postmodernog totalitarizma tj. čitaj: jedne nove čizme koja gazi/pokorava svet).

Probudimo se dok nije kasno; jer „sutra je uvek kasno“! Zajednička je poruka S.Hesela i F.Majora, jednog antifašiste i levičara i jednog ekologe i socijaldemokrate. U njihovoj poruci, verujem da ima emancipatorskih intenci i za univerzitet-sku javnost, svet naučnika, i za savest sociologa. Oslušnimo je i potražimo više hrabrosti za promociju jedne nove vrste Prometejske uloge sociologije, kao kritičko-humanističke i emancipatorske nauke – o putevima i mogućnostima čovekove slobode u kontekstu održivog razvoja i napretka savremenog društva.

U savremenosti prisustvujemo promociji *pragmatične sociologije*, „razmravljenog rada“ koja je duboku funkcionalizirana za potrebe društvenog sistema, dominacije/upravljanja na svim nivoima društvene organizacije (od TNC, preko lokalnih zajednica go globalitarnih režima). Ove različite tendencije u sociologiji: od *obnovljenog vulgarnog neopozitivizma* (u liku „razmravljenog rada i sociologije bez društva“), preko *hiperteorijske normativističko - institucionalističke sociologije* (u funkcionalističkoj i neoinstitucionalističkoj perspektivi, tj. u teorijskoj prospekcijskoj sistemu bez sociologije i pojedniaca), do nastojanja da se na platformi integrisane paradigme razvije jedna nova *kompleksna kritička sociologija* (E. Moren) u jedin-

¹² Videti: T.Kun, *Struktura naučne revolucije*, i A.Đili, *Kako istraživati?!*.

stvu teorijskog i empirijskog pristupa savremnom društvu i čoveku sa stanovišta dijalektike konkretnog totaliteta i obnovljenih vrednosti kritičke teorije društva i prometejske humanističko-emancipatorske uloge nauke; predstavljaju, ponavljam, ne samo izraz različitih edukativnih praksi/režima studiranja sociologije već su i izraz strukturnih, kulturnih i društvenih potreba i duha našeg doba.

Nažalost, naše je doba pragmatično, i surovo realistično, ubistveno. U njemu dominira neoliberalna socijal-darvinistička logika „kapitalizma katastrofe“ (N. Klajn) – tržišnog fundamentalizma, njegovih kalkulatora i bandita, koji istinu reducirano shvataju iz ugla metodološkog individualizma, razularenog partikularizma i utilitarističke filozofije. Za ove nove daltoniste u savremenoj nauci, izvan vidokruga računa, kao da ne postoji drugi, kompleksniji svet, svet živih, pokretnih i neponovljivih individua.

U ovoj suženoj sociološkoj optici društvo se reducira na sistem dominacije, a nauka je puka sluškinja sistema. Tako instrumentalizovana nauka, podređena logici kapital odnosa i centrima otuđene moći u svom fokusu, npr. u istraživanju društvene strukture, isključivo analizira anatomiju i „fiziologiju„ društvenih elita i igru njihovih interesa (u duhu Pareteovog elitističkog shvatanja da je istorija kruženje, smena i groblje aristokratskih elita) bez uvida u bazične društvene grupe – društvene klase i slojeve (često i sa prezirom na mase) položaj većine, najčešće marginalizovanog i obezvređenog stanovništva. I naravno da se u ovakvoj uprošćenoj slici o društvenoj stvarnosti, dolazi do deformisanih i nepreciznih naučnih saznanja.

Stoga je neophodno u istraživačkoj praksi afirmisati teorijsko-metodološke vrednosti integrisane paradigme, kao i vratiti „humanistički koeficijent“ u sociološkim istraživanjima društva/društvenih problema. Takav pristup obnovio bi akcijski prometejsko - emancipatorski potencijal savremene sociologije. U ovom kontekstu moram podsetiti na poruku cenjenog profesora i vrsnog sociologa *Rudija Supeka o protivrečnom položaju sociologa pri istraživanju*. Naime, Supek podvlači sa sociolog u procesu istraživanja mora uvek voditi računa o celini, tj. imati uvid u celinu, „njegova svest mora funkcionirati kao reflektor koji baca svetlo na totalitet društvenih procesa, a istovremeno mora pogađati samo neke delove, ili veze, ili odnose u tom totalitetu, koji su mu najvažniji za postavljeni zadatak“. ¹³ *Smisao istraživačke etike sociologa*, kako je definisao Supek, leži u tome: „Izgrađivati sebe u smislu univerzalne spoznaje, a predavati sebe samo parcijalnim istraživanjima... Sociolog se ponaša kao dobar arhitekt, koji pri svakom detalju misli na gotovu zgradu“. ¹⁴ Nažalost, dobar deo naših sociologa - savremenih neopozitivista kao da radi u kamenolomu, gde sadomazohistički „lome gromade“, ne misleći pri tome čemu njihovi parčići treba da služe tj. za izgradnju kakavog mozaika „društvenih zgrada“ i kvalitet ljudskog života.

Iako su najveći doprinos afirmaciji profesiji sociologa i promociji njegove uloge dali upravo sociolozi empiričari, praktičari, koji su se mukotrpnim radom probi-

¹³ Videti: R. Supek, *Zanat sociologa*, Školska knjiga, Zagreb, 1983. ste.80

¹⁴ Isto, str.80.

jali kroz „šibu vremena“, sudarajući se sa brojnim otporima (osporavanjima ove profesije od birokrata, menadžerta i tehnokrata); ne sporeći ovu činjenicu, valja istaći potrebu građenja trajnog jedinstva teorijskog i empirijskog elementa u sociološkoj prakseologiji. To je danas preduslov kvaliteta rada i napretka u našoj profesiji, afirmaciji profesionalne kompetentnosti sociologa u savremnom društvu.

Nasuprot dominantnoj tendenciji rascepljenosti empirijske i teorijske prakse u sociologiji, moj je pledoaje za obnovom njihovog jedinstva, kao i za reaffirmaciju prometejske – kritičko humanističke i emancipatorske uloge sociologije, kao kompleksne nauke o čoveku i društvu i njenoj aktivnoj saradnji i sinergiji sa mondologijom i drugim naukama. Takva sociologija bi pomogla razvoju radikalne društvene kritike svega postojećeg i rezultatima svojih saznanja podstakla zrenje/punoletstvo građana da se služe svojim umom (Kant) i da aktivnim učešćem u javnom životu proširiju prostore demokratije i slobode.

Samo se o takvoj sociologiji s pravom može govoriti kao o *sociologiji slobode* (A. Turen), koja bi svojom saznajnom i socijalnom ulogom bila u službi istraživanja istine i emancipacije čoveka, njegovog izrastanja u subjekta, nasuprot funkcionaliziranoj i instrumentalizovanoj sociologiji dominacija, koje su u službi kapital-odnosa, eksploatacije i otuđenja čoveka.¹⁵

Literatura

- Bek U., *Svetsko rizično društvo – u potrazi za izgubljenom sigurnošću*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2011.
- Berger P., *Sociology: A disinvitation, in society*, November/December, 1992.
- Mitrović Lj., *Postdruštvo, postsociologija i mondologija*, Facta Universitatis, Niš, 2011., br. 1.
- Mitrović Lj., *Pledoaje za obnovu kritičke i humanističke uloge sociologije*, Politička revija, br.1, Institut za političke studije, 2011.
- Supek R., *Zanat sociologa*, Školska knjiga, Zagreb, 1983.
- Turen A., *Za sociologiju, Postindustrijsko društvo*, Globus, Zagreb, 1980.
- Turen A., *„Nova paradigma“*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
- Turen A., *Svijet žena*, CID, Podgorica, 2011.
- Habermas J., *Teorija i praksa*, BIGZ, Beograd, 1980.

¹⁵ Videti autorov tekst: *Pledoaje za obnovu kritičke i humanističke uloge sociologije*, Politička revija, br.1, Institut za političke studije, 2011., str. 173-185

Ljubiša Mitrović

CHALLENGES OF CONTEMPORARY SOCIOLOGY AND OF THE VOCATION OF A SOCIOLOGIST (Sociology between Sceptic/Critical and Pragmatic/Apologetic Role in the Contemporary World)

Summary: Contemporary sociology is a complex, global science dealing the structure and dynamics of the emerging world society. It has become recognizable through empirical research carried out in applied sociology in view of the needs of social practice and social movements.

The author discusses key sociology epistemological and ontological assumptions about the development of modern sociology, the place and role of the profession and sociologists call.

He is, first, dealing with the challenges of modern sociology in the range: the attempt to define the new paradigm, the institutionalization of new research fields and subjects of sociology of globalization.

In the center of his analysis are the key changes made in the so-called modern, global era in the last 30th years, and their impact on the development of sociology and metamorphosis of professional identity and role of sociologists. In this context he discusses the different types of theoretical and empirical orientation in contemporary sociology, and trends in applied sociology and sociologists call temptation. The target of his critical problematization as there are two forms of alienation of sociology and sociologists from the company and its humanistic and emancipatory needs and opportunities in modern times - embodied on the one hand, the hipertempirijskoj sociology (which leads to the phenomenon of "a society without sociology)" on the other side of the hiperempirijskoj orientation (which leads to the phenomenon of "sociology without society), reducing the pragmatic sociology vulgar positivist science (" razmravljenog sociology of work "), which is instrumentalized for the needs of the centers of power.

The author's plea is expressed in the need for affirming the unity of theoretical and empirical elements in sociological research, which is a productive solution in building professional identity of contemporary sociologists.

Keywords: Contemporary Sociology, paradigm, a new research field, applied sociology, sociologists call.